

В статье прослеживается функционирования фразеологизмов в официально-деловом стиле, предпринята попытка определения их происхождения.

Ключевые слова: *фразеологизмы, официально-деловой стиль, стандартизированность, образность.*

The article considers the functioning of phraseology in official-business style, an attempt to determine their origin.

Keywords: *phraseologisms, official-business style, standardization, imagery.*

УДК 811.161.2

В.В. Лавренюк

ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

В роботі розглядаються деякі важливі аспекти розвитку української термінології, укладання термінологічних словників, поліпшення якості знань щодо термінологічної лексики серед студентів українських вишів та науковців.

Ключові слова: *термінологічна лексика, укладання словників, точність терміновживання.*

Прагнення до чистоти й високої мовної культури – це прагнення до культури взагалі. Дбати за очищення мови від усякого засмічення й про дальше піднесення її культурного рівня – це обов’язок усього українського суспільства, не кажучи вже про тих людей, що безпосередньо працюють над мовою, - вчених-мовознавців, письменників, журналістів, дикторів, працівників редакцій і видавництв, викладачів української мови усіх рівнів. Адже від мови наших газет, підручників, науково-популярної і художньої літератури залежить, чи мова мільйонів читачів удосконалюватиметься й збагачуватиметься, чи, на жаль, - засмічуватиметься.

Мова – надзвичайно тонкий інструмент. В одних устах вона звучить із такою силою, що, кажучи словами І.Я. Франка, “мов трубою міліони зве за собою, в інших – тільки ріже слух, вона –мов та солома без зерна”.

Наша держава нещодавно відзначила двадцять п'яту річницю своєї незалежності, проте, на превеликий жаль, українська мова так і не посіла належного їй місця в усіх сферах суспільного життя, професійного зокрема, оскільки не використовується достатньою мірою при вивченні фахових дисциплін. Так чи можна очікувати позитивних зрушень у культурі мовлення українських студентів, їх досконалого владіння державною українською мовою, викладання відбувається у південних і східних регіонах України здебільшого російською мовою? Це та цілий ряд інших питань слід розв'язувати на державному рівні.

У своїй роботі в студентській аудиторії над курсом “Українська мова за професійним спрямуванням” ми прагнемо переконати майбутніх фахівців різних галузей техніки у парвильності тези про те, що мова – це світорозуміння, специфічний для певної культури спосіб словесного оформлення, осмислення світу (за Бахтіним). При цьому слід враховувати той факт, Що важливим чинником (а часто навіть вирішальним) у процесі формування навичок володіння науковим стилем для студентів у багатомовному регіоні постає російський науковий мовний стандарт. Порівняння ж українського і російського слововживання демонструє відмінність у мовному мисленні й мовній практиці, що зумовлене відомими причинами: відсутність точних відповідників у різних мовних системах, навіть споріднених, необхідністю враховувати функціонування мовних одиниць у різних стилях та типах текстів, “фонові знання”, урахування культурно-історичного компонентасемантичного значення лексичної одиниці тощо. Тому проблема створення наукового тексту завжди пов'язана з проблемою мовного вибору.

Проте тут приховано суперечність. Наукою стиль, основою якого є масив термінологічної лексики, на відміну від решти мовних стилів, має власні особливості. Пов'язані вони з тим, що кожна термінологічна система галузевих знань прагне “встановити однозначну відповідність між терміном і позначуваним за його допомогою поняттям. Ідеальним для термінології є той стан, коли одному окремому поняттю відповідає один термін” (І, Борисюк). Тому явище синонімії є небажаним. Проте навіть в авторитетному “Російсько-українському словнику наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Наука про Землю і Космос”, виданому Національною академією наук, Комітетом наукової термінології, Інститутом мовознавства імені О. Потебні, Інститутом української мови (Київ, Наукова думка, 1998) зафіксовано той факт, що

синонімія в термінології не є рідкісним явищем. Наприклад, (матем.) “переменная емкость” подано як “*змінна ємність (місткість)*”; (техн.) “емкость поглощения” – як “*ємність вбирання (поглинання)*” [3; 178].

При цьому слід враховувати, що від багатьох термінів формується ціла низка похідних, з огляду на що зручніше оперувати одним спільним коренем (поняттям), аніж різними, бо це створює додаткові труднощі слововживання.

Певна річ, перебуваючи на початковій стадії, будь-яка терміносистема переважно навіть потребує низки синонімів, з яких мовна і наукова практика обирає найкращий. Сучасна українська термінологія перебуває на якісно новому етапі розвитку. Тому на першому плані – впорядкування й унормування всіх наявних термінологічних систем.

Однією з актуальних проблем української термінології також є й те, що словотвірні моделі, які подають сучасні термінологічні словники, не завжди є типовими та логічно обґрунтованими. Наукові терміни, побудовані, наприклад у російській мові, за однією моделлю, передаються різними способами:

(техн.) быстровращающийся – укр. швидкообертовий;

(техн.) быстрогасящий – укр. швидкогасильний;

(физ.) быстродвижущийся – укр. швидкорухомий;

(техн.) быстросхватывающийся раствор – швидкотужавіючий розчин (швидкотверджуючий розчин);

(матем.) быстросходящийся ряд – швидкобіжний ряд;

(матем.) быстроубывающий ряд – швидкоспадний ряд [3; 65].

Як бачимо, термін, що означає властивість і в російській мові є активним дієприкметником теперішнього часу з суфіксом – *ющ-*, українською мовою передається моделями з різними суфіксами, зокрема –*уч-*, –*альн-*, –*н-*, –*увальн-*, –*ов-*, –*льн-*, –*л-*. Отже, якщо в мовному стандарті російська мова має в цьому разі лише одну словотвірну модель, то українська – аж сім моделей. Певна річ, з одного боку, ми спостерігаємо узгодженість із внутрішніми законами мови, але з іншого – порушується легкість можливого словотворення. Подібна ситуація надзвичайно поширена в термінології і стосується не лише дієприкметників. Наприклад, терміни, що в російській мові є відповідними іменниками з суфіксом –*тель-*, українською мовою подані іменниками, побудованими за різними моделями:

“выключатель” передається як “вимикач”, “преобразователь” словом “перетворювач”, “удлинитель” - “подовжувач”, а нагреватель словами “нарівник”, “нагрівач”.

Нерідко в термінології спостерігаємо й таке негативне явище: в українському мовленні навіть високоосвічених носіїв (свідомо чи мимоволі) відбувається калькування як лексичних одиниць, так і твірних моделей внаслідок двомовності. Певна несформованість української терміносистеми, звичність до російського слововживання стають навіть причиною того, що “зросійщеним” термінам надається перевага в науковому стилі навіть надається перевага: “гороутворюючі процеси” замість “горотвірні”, “підстилаючі породи” замість “підстильні”, “вірогідна похибка” замість “ймовірна похибка”. При цьому термін “ймовірний” підкреслює, що певний факт можна сприймати як істину, а можна й не сприймати, чітко вказує на роль суб’єкта у процесі визначення ймовірності, а не лише показує міру істинності.

Часто плутають студенти, і не лише, слова “башта” і “вежа”. Обидва вони відповідають російському іменникові “башня”. Але слово “башта” треба ставити там, де мовиться про військові споруди давноминутих чи минутих часів загальної й української історії (доба Козаччини). Слушним це слово буде й у сучасній військовій техніці, наприклад, “башта” в танку. А ось там, де йдеться про будови, що втратили військове значення, або про архітектурні об’єкти, надто готичного типу, більше пасуватиме слово “вежа”. Так само в технічних конструкціях слід використовувати слово “вежа”, наприклад, “телевізійна вежа”, “вежа підйомного крана”.

Так само часто не помічають різниці між словами “замісник” і “заступник”. Замісник - людина, яка тимчасово виконує чийсь обов’язки (є замість когось): “Практикант працював як замісник учителя”. Одне із значень слова “заступник” - “офіційна назва особи, що заступає якогось начальника, керівника”. Заступник здебільшого відає певними ділянками роботи, має певне коло обов’язків. Заступник працює одночасно з начальником, тому це слово входить у словосполучення, які є назвами посад: “заступник декана”, “заступник директора”, “заступник головного редактора”, “заступник прокурора”.

Українське слово “зустрічатися” помилково вживають як відповідник до всіх значень російського “встречаться”: “У книзі

зустрічаються цікаві факти”; “Він зустрівся з труднощами” неприродні, хоч усі слова українські. Зміст фраз можна передати по-різному: “У книзі трапляються цікаві факти”, “має труднощі”, “зіткнувся з труднощами”. А “зустрічаються”, насамперед, люди: “зустрілися спортсмени”, “вони зустрілися, щоб поговорити”, “зустрівся поглядом з колючими очима”. Тож будьмо уважними і дбаймо, щоб, як писав Антоненко-Давидович, “не зустрічалися без зустрічі”.

Не слід також забувати про те, що не є взаємозамінними словами “об’єм” і “обсяг”. Вони розрізняються за значенням, а відповідно – і здатністю сполучатися з іншими словами. “Об’єм – величина у довжину, висоту і ширину, вимірювана в кубічних одиницях”. Вживається у сполученнях: “об’єм конуса, колби, куба, посудини, печі, тіла, серця, мозку, повітря, рідини, циліндра”; “об’єм” може бути: “великим, малим, повним, значним, середнім”. Нормативними є вислови: “визначити об’єм чогось”, “циліндр об’ємом 400 кубічних сантиметрів”, “тіло в об’ємі має п’ять кубічних дециметрів”, “об’єм повітря збільшується при нагріванні” та ін.

“Обсяг”- взагалі “розмір, величина, кількість, значення, важливість, межі чогось”. Вживається зі словами: “обсяг роботи, капіталовкладень, будівництва, бюджету, заготівель, промислової продукції, знань, інформації, брошури, книжки, рукопису, поняття, слова, навантажень”; “обсяг” може бути: “величезний, значний, невеликий, середній”. Можна сказати: “визначити обсяг”, “підрахувати обсяг”, “величезна за обсягом і значенням праця”, “у повному обсязі”, “брошура обсягом 20 сторінок”. Уживання таких словосполучень, як “об’єм робіт”, “об’єм інформації” (потрібно: “обсяг”), а також “розмір статті”, “розмір книги” є порушенням норми.

Особливої уваги потребує часте й недоречне вживання (і не лише студентами), слова “рахуємо”. Наприклад, можна почути таке: “я прийшов на рахунок перездачі модуля”, “рахую, що це неправильно”, “рахую можливим” і т. ін. При доброму знанні російської та української мов легко виявити, що не кожне значення російського слова “считать” перекладається українською як “рахувати” і, відповідно, не кожне значення російського слова “счет”- як “рахунок”. Ось декілька прикладів:

- считать возможным – вважати (визнавати) за можливе (можливим);

- *считатимуть своїм долгом – вважати своїм обов'язком (за свій обов'язок);*
- *каждая минута на счету – не можна гаяти ні хвилини (жодної хвилини), кожна хвилина порахована;*
- *покончить счеты – покінчити (порвати) з усім;*
- *жить за чужой счет – жити на чужі кошти (за чужий кошт, чужим коштом);*
- *в конечном счете – в остаточному підсумку, вреши-реши, зреши-реши.*

Можна сказати: *“вніс гроші на рахунок у банку”, “відкрив рахунок”, “заплатив згідно з рахунком”,* а наведені фрази слід виправляти: *“Я прийшов спитати про перездачу модуля (стосовно модуля)”, “вважаю, що це неправильно”, “вважаю за можливе”.*

Так само детально слід зупинитися на вживанні слова *“питання”*. Його вживають, де треба і не треба. Ним зловживають, виступаючи на зборах, нарадах, пишучи різні ділові папери; численні сполучення з цим словом оканцеляють мовлення, роблять штампованим, *“дерев'яним”*. Питання *піднімають, ставлять, зачіпають, порушують, торкаються, розглядають, обговорюють, вирішують;* питання *“вносять на передній край”,* на питанні зупиняються, на нього *недостатньо реагують,* з питанням *справляються.* До ще більшого оканцелярення мови призводить те, що віддієслівний за своїм походженням іменник *“питання”* вживається поряд з іншими віддієслівними іменниками. Наприклад: *“питання створення гарних умов праці”, “вирішення питання фінансування”, “питання збереження навколишнього середовища (довкілля)”, “питання забезпечення розв'язання питання” (!)* та ін.

У багатьох випадках, до речі, без слова *“питання”* можна обійтися, і це аж ніяк не впливає на значення повідомлення, можна також замінити іншими словами:

- *доповідач торкнувся питання розвитку демократії – доповідач говорив про розвиток демократії;*
- *не все вирішено в питанні збереження документації – не все зроблено, щоб зберегти джокументацію;*
- *на передній край виноситься питання збільшення виробництва – найважливіше – збільшити виробництво...*

Пам'ятаймо: соціальна шкідливість штамів у тому, що суспільство звикає до них. Тиражовані, повторювані, вони стають елементом суспільної свідомості і, при низькому рівні критичного

мислення, загальній байдужості до культури власного мовлення, породжують інші. Це призводить лише до дрімучої одноманітності, сірості, безликоності.

Отже, культура наукової мови є надзвичайно актуальною в наш час, оскільки науково-технічна термінологія, зібрана у словниках – застигла і поки що “мертві” ресурси мови. Вони оживають тоді, коли терміни потрапляють до наукового тексту – письмового (*стаття, підручник, монографія*) або усного (*доповідь, лекція, виступ*). Сьогодні фахове мовлення науковців та студентів рясніє стилістичними огріхами.

За законами України дипломні роботи, дисертації та автореферати мають бути надруковані лише українською мовою. Дипломники й дисертанти мають захищатися державною мовою. Абсолютно справедливо. Але біда в тому, що українська мова дипломних робіт, авторефератів та дисертацій дуже часто жахлива. Автори дипломних робіт, авторефератів, дисертацій та вчена рада, що несе відповідальність за видання, мають відповідати і за мовно-граматичний бік праці.

Байдуже ставлення спеціалістів до української мови пояснюється відсутністю патріотизму, національної самосвідомості, інтелігентності, незнанням історії та культури свого народу. Проте, всі ці чинники, помножені на соціально-професійне самоусвідомлення мають зробити кожного фахівця не лише прихильником, а й пропагандистом української мови.

Істотною вадою культури мови є те, що офіційне упровадження запозичених термінів запізнюється. Їх рекомендують до вживання тоді, коли кальки вже прижилися і активно використовуються фахівцями в практичній діяльності. Разом із тим, стан справ з “некерованістю” вживання термінів не можна назвати безнадійним. Є багато засобів впливу на процеси термінотворення, вирішальну роль серед яких мають відігравати рекомендації у професійних виданнях. Але для цього треба мати готові термінологічні нормативи, рекомендації самих проблемних термінів і понять. На наш погляд, поліпшенню стану термінології сприятимуть такі заходи:

- організація діяльності професійно-творчих колективів, що укладатимуть термінологічні словники, створення бази даних

профільної термінології; їх, певна річ, обов'язкове цільове фінансування;

- впровадження у професійних журналах рубрик, у яких регулярно висвітлюватимуться актуальні проблеми термінотворення;

- розміщення в усіх без винятку наукових працях (монографіях, збірках) термінологічних словників, наочних матеріалів, без чого наукову роботу не може бути рекомендовано до друку і враховано при вирішенні кваліфікаційних питань;

- до самого створення словників мають пред'являти значно суворіші вимоги (перед виданням необхідно ретельно обговорювати у спеціальних комісіях методичні принципи їх підготовки);

- крім цього, значне поліпшення якості викладання у вищих навчальних закладах дисципліни “Українська мова за професійним спрямуванням” (приділяючи більше уваги вивченню термінологічної лексики, перекладові текстів за фахом, розвиткові літературного мовлення студентів);

- істотне збільшення (NB!), а не зменшення, кількості годин щодо вивчення курсу “Українська мова за професійним спрямуванням” для студентів вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації.

Отже, ці та інші заходи, на наш погляд, мають сприяти значному поліпшенню мовної підготовки майбутніх фахівців.

Список використаних джерел

1. Лавренюк, В.В. Лексико-фразеологічні труднощі в оформленні ділових паперів // Інформаційна освіта та комунікативні технології ХХІ століття : зб. матеріалів V Міжнар. наук.-практ. конф., Одеса, 13-15 вересн. 2012 р. / під заг. ред. В.Г.Спрінсяна. – Одеса : Симэкс-Принт, 2012. – С. 62-65.
2. Панько, Т.І. Українське термінознавство: підручник / Т.І. Панько, І.М. Качан, Г.П. Мацюк. – Львів: Світ, 1994 – 216 с.
3. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Наука про Землю і Космос. / В.В. Гейченко та ін. – К. : Наукова думка, 1998. – 598 с.

В работе рассматриваются некоторые важные аспекты развития украинской терминологии, создания терминологических словарей, улучшения качества знания терминологической лексики среди

студентов украинских высших учебных заведений и научных сотрудников.

Ключевые слова: *терминологическая лексика, составление словарей, точность терминологии.*

The paper discusses some important aspects of Ukrainian terminology conclusion of terminological dictionaries, improve the quality of knowledge of terminology vocabulary for students of Ukrainian universities and researchers.

Keywords: *the terminology, laying dictionaries terminology accuracy.*

УДК 81'24/81'366

В.В. Горбань

ФОРМИРОВАНИЕ СЛОВЕСНОГО ИНСТИНКТА У ИНОСТРАННЫХ УЧАЩИХСЯ

В работе рассматриваются этапы формирования навыков словообразовательного синтеза. К каждому этапу предлагается набор тренировочных упражнений, способствующих выработке лингвистической интуиции. Эффективность обучения достигается комбинированием навыков словообразовательного анализа, словообразовательного синтеза, коммуникативными навыками.

Ключевые слова: *«словесный инстинкт», словообразовательный синтез, словообразовательный анализ.*

«Словесный инстинкт» наиболее эффективно вырабатывается на занятиях по словообразованию. При этом принцип созидательности должен быть положен в основу методических методик. Для этого необходима не только выработка умения семантизировать слова, но и понимания механизма образования значения производных из составляемых их семантики. Формирование навыков словообразовательного синтеза происходит поэтапно, что и определяет последовательность тренировочных упражнений.

Первый тип заданий направлен на выявление структурных элементов лексем. При этом каждое словообразовательное средство снабжается списком наиболее частотных значений. Второй тип заданий носит ретроспективный характер. Он предполагает использование